

GÖZLEM ve GÖRÜŞLER**HÜCRE TİPİ CEZAEVİ UYGULAMASI ve
KARŞI ÇIKIŞ NOKTALARI***Dr. Yeşim İŞLEGEN**

Hücre tipi cezaevi uygulaması 12 Eylül 1980'den itibaren sık sık kamuoyunun gündemine girmiştir. Askeri iktidarın en azından kamuoyunun hemen bilgi sahibi olamadığı ilk 3-4 yıllık cezaevi uygulamaları sırasında pek çok tutuklunun çok uzun süreler tek kişilik hücrelerde yakınları, avukatları ve cezaevi içindeki diğer insanlarla görüştürülmeden izole edildikleri ortaya çıkmıştır. Bu uygulamanın ülke gündemine en yakıcı şekilde girişi ise 1991 yılında "tabutluk" olarak tabir edilen hücreleriyle ünlü Eskişehir E Tipi Cezaevi'yle olmuştur. Tutukluların uzun süren açlık grevleri, iki tutuklunun ölümü ve kamuoyunun yoğun tepkisi sonucunda bu cezaevinin kapatılmasının ardından konu bir süre unutuldu. Fakat son bir yılda bu konuda Adalet Bakanlığı'nın çalışmaları oldu, pek çok cezaevinde hücre inşaatları başlatıldı, bir kısım çalışmalar tamamlandı ve bazı cezaevlerinde de uygulamalar başladı.

Avrupa Ülkelerinde Durum

Avrupa Konseyi üyesi devletlerin bir çoğunda da 1970'li yılların başlarında tehlikeli sayılan tutuklular için normal tutukluluk rejimini ortadan kaldırmayı amaçlayan hücre tipi cezaevi uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu durum cezaevlerinde ayaklanmalara neden olmuştur. 1980'li yıllara gelindiğinde bu şekilde bir tutukluluk rejiminin uygulanmasının ağır sonuçlar doğuracağı kanaatine varılmıştır (**Hapishanelerde İnsan Hakları, 1992**). Yapılan bazı araştırmalar bu rejime tabi tutulan tutuklularda bir müddet sonra temel nitelikleri "heyecan, anlama ve karar verme bozukluğu, çocukluğa doğru giden bir davranış bozukluğu ve sosyal ilişkiler bozukluğu" türünde belirtilerin ortaya çıktığını göstermiştir (**Uzun Süreli Tutuklulara Yapılan Muameleler Hakkında Genel Rapor, 1995**). Bütün bunlar cezaevlerinde gerginliklerin yaşanmasına neden olmuş ve tutukluların bir kısmı rehine alarak kaçmaya teşebbüs, personele ağır tecavüz ve benzeri şekillerde şiddete başvurmaya başlamışlar, bazıları da

intihar etmişlerdir (**Hasiphanelerde İnsan Hakları, 1992**). Bütün bu durumlar devletleri böyle bir sistem hakkında tereddüte düşürmüştür. Bu nedenle bir kısım devletler bu uygulamaya son vermişlerdir. Fakat bugün hala uluslararası insan hakları kuruluşları ve devletlerarası toplulukların insan hakları mercilerinin raporlarında cezaevi uygulamaları açısından kınanan İngiltere, İrlanda, İspanya-Bask Bölgesi, Almanya-Güney Bölgesi'nde bu tip bir rejimde ısrar edilmektedir.

Sosyal İzolasyonun Tıbbi Sonuçları

Hücrede tecriti esas alan tretman modeli, fiziksel tecritle birlikte rölatif veya tam bir sosyal tecriti içermektedir. Sosyal izolasyonun tıbbi sonuçları konusunda oldukça fazla bilimsel araştırma mevcuttur. Yapılan experimental araştırmalar sosyal izolasyonun organizmada ciddi tıbbi sonuçlar yarattığını göstermektedir.

Deney hayvanlarıyla yapılan araştırmalarda hayvanlar erişkin döneminden sonra akranlarından ayrılmakta ve tek tek izole kafeslere konulmaktadır. İzolasyon süresine ve zamanına göre hayvanlarda bazı değişiklikler gözlenmiştir. Erişkin farelerde sosyal izolasyonun direkt agresif etki yarattığı, saldırgan davranışların ortaya çıktığı izlenmiştir (**Psychopharmacology, 1994; Journal of Comporative Psychology, 1993**). Bunların daha sonra akranları ile karşı karşıya kaldıklarında sosyal etkileşimlerinin ve diğerlerine ilgilerinin azaldığı görülmüştür (**Neuromethods, 1988**). Erişkin dönemde izole edilen farelerde sosyal davranış bozuklukları gözlenmiştir (**Pharmacol Ther, 1990**). Akranlarından ayrılan hamsterlerde kilo artışı, çevreye ve karşı cinse ilgi kaybı görülmüştür (**Pharmacol Ther, 1988**). Benzer şekilde akranlarından ayrılan maymunlarda da bir çeşit depresyon geliştiği izlenmiştir (**Neuromethods, 1988**). Erişkin farelerde sosyal izolasyonun emosyonel davranışlarda değişikliklere neden olduğu saptanmıştır (**Journal of General Psychology, 1993**). İzole ratlarda izolasyonun 7 gün içinde anksiyete

* Kadın Hast. ve Doğ. Uzm., TTB İnsan Hakları Grubu Üyesi

gelişimine neden olduğu, frontal kortekste anksiyete gelişiminde rol oynayan kolesistokin (CCK) reseptörlerinin sayısının arttığı belirlenmiştir (Nouny-Schmiedeberts Archives of Pharmacology, 1993). Sosyal izolasyonun nöroendokrin yanıtta belirgin değişikliklere neden olduğu gözlenmiştir.

Hem dişi hem de erkek farelerde plazma kortikosteron düzeyinin arttığı, korkotropin releasing faktör (CRF)'ün azaldığı, beyinde CRF reseptörlerinde azalma olduğu saptanmıştır (Biological Psychiatry, 1993). Sosyal izolasyonun yarattığı davranış değişikliklerinin direkt nörokimyasal değişikliklerinin direkt nörokimyasal değişikliklerle ilintili olduğu görülmüştür. İzolasyon durumunda santral sinir sisteminde frontal korteks, caudat nükleus ve hipocampusda nöroendokrin yanıtın değiştiği saptanmıştır (Resarch B., 1992). Yine SSS de biojen amin nörotransmitterlerin konsantrasyonlarında, reseptörlerin sayısında değişiklikler izlenmiştir (Argents, 1994). Uzun süreli sosyal izolasyon durumunda stria terminalis, preoptik aea, hipotalamik paraventriküler nükleusda nöron yanıtının değiştiği izlenmiştir (Psychoneuroendocrinology, 1995). Yine benzer durumlarda dopamin reseptörlerinde meydana gelen değişiklikler sonucunda visüel algılamada bozukluklar ortaya çıktığı saptanmıştır (Behavioral Brain Research, 1991). Benzer şekilde akustik algılamada da bozukluklar görülmüştür (Neuropsychopharmacology, 1994).

İnsanlar üzerinde yapılan araştırmalarda uzun süreli sosyal izolasyona maruz kalan kişilerde daha sonra sosyal kimlik algılamasında bozukluklar, sosyal ilişki kurmada güçlükler, sosyal ilişki kalitesinde azalma saptanmıştır (Kosmicheskola A., 1992). Yine yapılan pek çok çalışma suisid riskinin arttığını göstermiştir (Acta Psychiatrica Scandinavica 1995).

Diğer bir dikkat çekici nokta ise immün yanıtta değişikliklerdir. Sosyal izolasyona uğramış farelerde immün yanıtın azaldığı, tümör büyüme hızının ve mortalitenin arttığı saptanmıştır (Brain Behav. İmmün. 1969). Özellikle hücrel immün yanıtta değişiklikler olduğu gözlenmiştir. T hücreleri ve makrofajların fonksiyonel olarak yavaşladıkları; viral enfeksiyonlarda yanıtın değişebildiği saptanmıştır (Journal of Experimental Animal Science, 1994).

Bütün bu bilimsel araştırmalar ve dünyadaki hücre tipi cezaevi uygulamaları bu uygulamanın tıbbi açıdan sakıncalı olduğunu, insanların fiziksel ve ruhsal sağlıklarında ciddi bozulmaların olabileceğini göstermektedir. Bu nedenle bu tip bir tutukluluk rejiminin hücre ortamının kalitesinden bağımsız olarak sağlığa aykırı olduğu açıktır. Bütün bunlar üzerine dar, nemli, doğal ışiksiz, soğuk bir ortamın, ek dışsal fizik ve psikolojik baskının, geçmiş travmatik yaşantıların (işkence vb.) ve olumsuz geçmiş sağlık profilinin etkilerini de eklersek durumun ciddiyeti daha da artacaktır.

Sosyo-Kültürel İtirazlar

İnsan toplumsal bir varlıktır. İnsanın birey olarak

varoluşu belli bir toplumsal ortamla ilişkili dinamik bir süreçtir. Bireyi bu toplumsal ilişkiler açısından, nesnel ortamından kopararak onu yalnızlaştırmak varoluşuna yönelik bir saldırıdır. Tek başına cezaevi zaten bu amaca yönelik kurgulanmıştır. Kişinin zenginleşmesi kendisi dışındaki dünyayla alışverişine bağlıdır. İnsan ilişkileri, nesnelere, cisimlere, renklerle, seslerle daha bir dizi uyarılarla ilişki kişinin kendisini tekrar üretmesi için gerekli olan temel ihtiyaçlar dizgesini ifade eder. Kurum olarak cezaevi kişinin kendisini yeniden üretmesi için gerekli olan bu uyarılardan onu nisbi olarak tecrit etme sistemidir. Cezaevleri böyle bir işlevi görmek için mükemmel bir tasarımdır. Kent dışında inşa edilen, tek tip, insanı ezen devasa labirent binalar, tek renk egemenliği, demirler-zincirler, tek tip kıyafetler, tek tip saç-sakal traşları, tek tip konuşma tarzı. Herşeyin ötesinde bireye onun bir hiç olduğunu hissettirmeye çalışan büyük bir bürokratik aygıt. Kişinin böylesine bir istilaya karşı kendini savunabilmesinin bir yolu kendisini hala toplumsal bir varlık olarak hissedebilmesidir. İnsan ilişkileri, dayanışma bu toplumsal varlığın devamını sağlar. Hücre uygulaması bu zemini ortadan kaldırarak ikincil bir tecriti oluşturur. Kişiyi mutlak bir yalnızlık, kimsesizlik duygusuna sürükler.

Bu görüşlere Bakanlığın kimi yetkilileri de katılmaktadır. Nitekim Bakanlık yayınları arasında çıkan cezaevi idaresine yönelik bir kitapta bu görüşler açıkça ifade edilmektedir (Cezaevi İdaresi El Kitabı):

"-Teröristler birbirleriyle haberleşmemelidir. Çünkü terörist haberleşemediği zaman sudan çıkmış balık gibi ölür. Başka bir ifade ile teröristi ruhen ve fikir bakımından besleyen kaynaklar veya kanallar kesilip kurutulunca, onun devrimci yani yıkıcı yanı ölür. İşte bu ihtiyaçtır ki, teröristler çevreleri ile dünya ile, yandaşı örgütlerle haberleşebilmek için bütün dünyada çırpınıp dururlar.

- Hükümlü ve tutuklularla, ilgili cezaevi görevlilerinin teke tek görüştürülmesi usul haline getirilmeli ve bu durumda kitle psikolojisinin dışına çıkartılan suçlunun korkak, ürkek, aciz ve zayıf halinden istifade edilerek onu tanımayaya çalışmalı, problemleri öğrenilmeli ve daha sonra ikna ve telkin metodlarıyla suç ve suçluluktan kendisini arındırmaya gayret edilmeli."

Bütün kültürler açısından toplumsal dayanışmanın sağaltıcı etkisi tartışılmaz bir önem taşır. Fakat bizim gibi toplumların kültürel dokusu ele alındığında bu nokta çok daha fazla önem taşımaktadır. Kalabalık aileler şeklinde yaşayan, ana-baba-kardeş ve diğer akrabalık ilişkilerinin yoğun olduğu bir kültürel ortamın üyelerinin tek başına bir yaşama mahkum edilmesi aynı zamanda kültürel kaynaklı bir dirence de neden olur. Gözlemlerimiz 12 Eylül sonrası işkence görüp cezaevine giren insanların sorunlarını ortak bir ruh hali ile dayanışma ortamında daha kolay çözebildiklerini, fakat yalnız ve dayanışmadan yoksun kalan kişilerin problemleri ile başetmede zorlandıklarını göstermektedir.

İnsan Hakları Açısından İtirazlar

İnsan hakları alanındaki gelişmeler suç ve ceza kavramlarında da evrimleşmeye neden olmuştur. Eski/tutucu olarak nitelenen görüşe göre suç bireysel bir olgudur dolayısıyla cezalandırmanın niteliği buna uygun olmalı ve kişi toplumdaki tecrit edilmelidir. Bu görüş aynı zamanda mevcut toplumsal yapının mükemmeliği fikrini meşrulaştırır. Daha yeni olan görüşe göre ise suç toplumsal bir olgudur ve cezalandırma kişiyi tekrar topluma kazandırmaya yönelik bir süreç izlemelidir. Bu çerçevede tedavi/iyileştirme kavramı doğmuştur. Bir diğer yaklaşım ise yeni ve tek tük uygulamaya başlanmış bir görüştür. Neo-klasik olarak tanımlanan bu görüşe göre tutuklu bir yargı kararıyla belli bir süre için özgürlüğünden yoksun bırakılmış kişidir. Bu süre içinde insanca ve adil bir uygulama içinde olmalıdır. İsteği dışında kendisini çıkışa hazırlayacak bir eğitim programını izlemeye zorlanamaz.

Görüldüğü gibi ceza rejimini insan haklarıyla uyumlaştırma eğilimi dünya çapında giderek daha fazla kabul görmektedir. Buna rağmen tecrit sistemini katılaştırmaya yönelik bir ısrar insan haklarının güncel gelişiminin çok gerisinde kalmak olacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na AİHS çerçevesinde ulaşan bu konudaki şikayet dilekçelerinin yıllara göre değerlendirilmesi yapıldığında, komisyonun bu konuda giderek daha ılımlı modelleri telkin ettiği, devletlerin tecrit konusundaki tutumlarını gevşetmelerini istediği görülmektedir. Komisyon içtihatlarına göre uzun süreli tecrit hiç kabul edilebilir bir durum değildir. Özellikle sensoriel tecritle, tam bir sosyal tecridin birleştirilmesinin kişiliğin tahribi sonucunu doğurabileceği ve bu durumun da ne güvenlik ne de diğer herhangi bir nedenle haklı görülecek bir muamele biçimi oluşturamayacağı belirtilmektedir (**Hapishanelerde İnsan Hakları, 1992**).

Sonuç olarak hücre tipi cezaevi uygulaması;

- Ciddi tıbbi sonuçları nedeniyle insanın ruh ve beden sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratması,
- Sosyo-kültürel yapı ve geleneklerle çelişki oluşturması,
- İnsan haklarına aykırı bir uygulama olması nedenleriyle kabul edilemez bir uygulamadır.

KAYNAKLAR

- Acta Psychiatrica Scandinavica* 9(12): 130-5, 1995.
- Argents 8 Action 41 Spec No: (79-9)*, 1994.
- Biological Psychiatry* 33(5): 358-66, 1993.
- Behavioural Brain Research* 43(1): 35-50, 1991.
- Brain Behav Immun* 3; 234, 1989, *Arch Virol* 209:1, 1969.
- Brain Research* 358(1-2): 189-93, 1992.
- Cezaevi İdaresi El Kitabı*, Adalet Bakanlığı Yayınları.
- Hapishanelerde İnsan Hakları* (Çev. Dr. İhsan Kuntbay, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, 1992).
- Journal of Comporative Psycholgy*. 107(3): 328-35, 1993.
- Journal of Experimental Animal Science* 36(2-3): 37-54, 1994.
- Journal of General Psychology*. 120(2): 165-76, 1993.
- Kosmicheskola A., Ekologischeskaia Meditsina. Rva* 26(5-6): 10-4, 1992.
- Neuromethods* 10:379, 1988.
- Neuropsychopharmacology*. 10(1): 61-72, 1994.
- Nouny-Schmiedebergs Archives of Phormacology*. 348(1): 96-101, 1993.
- Pharmacol Biocham Behav* 34:293, 1989.
- Pharmacol Ther* 45: 425, 1990.
- Psychopharmacology* 83:1, 1984.
- Psychoneuroendocrinology*. 20(5) 525-41, 1995.
- "Uzun Süreli Tutuklulara Yapılan Muameleler Hakkında Genel Rapor" s.9, Avrupa Konseyi Raporu, 1995.